

Uusia näkökulmia modernin sakraaliarkkitehtuurin tutkimukseen

Satu Kähkönen

doi.org/10.23995/tht.115729

Kirja-arvio: Oscar Ortiz-Nieminen, *Kaikenlaiselle toiminnalle tilaa riittää, kaikenlaisille seurakuntalaisille paikkoja on: monitoimikirkkoarkkitehtuuri Helsingin seudulla 1900–1960-luvuilla*. Historian ja kulttuuriperinnön tohtoriohjelma, väitöskirja (Helsinki: Humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, 2021). helda.helsinki.fi/handle/10138/328652

Avainsanat: *arkkitehtuuri, kirkkorakennukset, modernismi*

Oscar Ortiz-Nieminen tarkastelee väitöskirjassaan 1900-luvun kuluessa kirkkorakentamisessa tapahtunutta muutosta, jossa jumalanpalveluskäyttöön rakennetun kirkkosalin yhteyteen ryhdyttiin sovittamaan myös muita seurakuntaelämään liittyviä arkisempia tiloja. Ortiz-Nieminen käyttää tutkimuksen kohteena olevasta rakennustyyppistä nimitystä monitoimikirkko. Hän perustelee monitoimikirkko-käsitteen käyttöä sillä, että tutkimuksen kohteena olevasta rakennustyyppistä on eri aikoina ja eri rakennuttajatahojen toimesta käytetty eri nimityksiä kuten seurakuntatyökeskus, seurakuntakeskus, seurakunnan monitoimitalo tai toimintakeskus. Monitoimikirkko-käsite toimii tutkimuksessa sekä ilmiötä kuvaavana yleiskäsitteenä että lähestymistapana.

Väitöskirja rakentuu pääkaupunkiseudulle 1900–1960-luvuilla toteutettujen esimerkkitapausten vertailulle. Tapausten vertailuissa kiinnitetään huomiota rakennuspaikan valintaan

ja asemakaavalliseen merkitykseen, suunnitteluprosessiin ja erityisesti sisätilojen analyysiin. Tutkimuksessa paneudutaan myös monitoimikirkkorakennuksista käytyihin keskusteluihin ja niiden vastaanottoon. Ortiz-Nieminen pohtii esimerkiksi sitä, miten sakraalirakennusten tilarakenteiden monipuolistuminen on vaikuttanut näkemyksiin kirkkoarkkitehtuurin luonteesta ja sen tehtävästä osana kaupunkirakennetta. Hän myös kysyy, millaisia vaikutuksia tilarakenteiden monipuolistumisella on ollut seurakuntaelämän toiminnallisiin käytäntöihin ja sen toimijoiden välisiin sosiaalisiin suhteisiin tai käsitykseen evankelisluterilaisen kirkon paikasta ja sen merkityksestä suomalaisessa yhteiskunnassa.

Tutkimus on monessakin mielessä ajankohtainen ja tarpeellinen. Suomessa on tehty vain vähän uudempaan sakraaliarkkitehtuuriin liittyvää tutkimusta. Aikaisempi tutkimus on myös keskittynyt pääasiassa perinteisten jumalanpalveluskäyttöön rakennettujen kirkkojen ja kirkkosaliarkkitehtuurin tarkasteluun. Vaatimattomammat sakraalirakennukset ja erityisesti sakraalirakennusten arkisemmat seurakuntatilat ovat toistaiseksi jääneet vähemmälle huomiolle.

Monitoimikirkkojen taustat

Väitöskirjan ensimmäisessä luvussa Ortiz-Nieminen selvittää kiinnostavasti monitoimikirkkojen aatteellista sekä arkkitehtuuriin ja tilasuunnitteluun liittyvää taustaa. Ensimmäisiksi vertailuesimerkeiksi hän on valinnut arkkitehti Karl August Wreden (1859–1943) suunnitteleman, Punavuoreen vuonna 1904 valmistuneen Helsingin kaupunkilähetyksen rukoushuone Betanian sekä arkkitehti Vilho Penttilän (1868–1918) vuonna 1906 Kallioon valmistuneen Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen rukoushuoneen. Ortiz-Nieminen perustelee valintaansa sillä, että Helsingin ensimmäiset evankelisluterilaisen kirkon vaikutuspiiriin kuuluneet monitoimirakennukset toteutettiin 1800- ja 1900-lukujen taitteessa eri

kristillisten järjestöjen tilauksesta. Uskonnollisten järjestöjen rakennustoiminta liittyi heidän harjoittamaansa niin kutsuttuun kristillissosiaaliseen työhön, joka sisälsi esimerkiksi lähetys-, nuoriso-, hyväntekeväisyys- ja raittiustoiminnan muotoja. Aikaisemmassa tutkimuksessa on Ortiz-Niemisen mukaan tuotu esiin kristillisen järjestötoiminnan esikuvallinen merkitys luterilaisten paikalliseurakuntien arkitoiminnalle.¹ Ortiz-Nieminen pyrkii arvioimaan näiden varhaisten monitoimikirkkojen vaikutusta myöhemmin evankelisluterilaisen kirkon seurakuntaelämän uudistamiseksi rakennettujen monitoimikirkkojen arkkitehtuuriin ja tilasuunnitteluun. Hän käy läpi tilaajayhteisöjen aatteellista taustaa ja toiminnallisia erityispiirteitä ja avaa tätä kautta monitoimikirkkojen suunnittelun lähtökohtia. Hän nostaa esiin myös luterilaisesta jumalanpalvelustilasta 1800-luvun lopussa Saksassa virinneet keskustelut ja arvioi Saksassa laadittujen periaatteiden, Suomessa saatavilla olevan kirkkoarkkitehtuuria käsittelevän kirjallisuuden ja opintomatkojen vaikutusta esimerkiksi kohteiden suunnitteluun.

Tutkimuksessa tuodaan esiin evankelisluterilaisen kirkon sisällä toimineen uudistusmielisen niin kutsutun uskirkkollisen piirin ja erityisesti kirkkohistorian professorina ja myöhemmin piispana toimineen Jaakko Gummeruksen (1870–1933) vaikutus monitoimikirkkoajatukseen vahvistumiseen. Gummerus mainitaan suomalaisen monitoimikirkkomallin luojana. Hänen ”moniosaisen kirkkotalon” lähtökohtana oli tuoda jumalanpalvelukset, kirkkolliset toimitukset ja järjestökentän piirissä aikaisemmin harjoitettu kristillissosiaalinen työ saman katon alle. Arkkitehti Ilmari Launis (1881–1955) mainitaan puolestaan kotimaisen monitoimikirkkomallin ensimmäisten mallipohjakaavojen piirtäjänä. Helsingin ensimmäinen seurakunnallinen monitoimikirkko valmistui Pasilaan vuonna 1921 (purettu 1978).

1 Markku Heikkilä & Simo Heininen, *Uusi Suomen kirkkohistoria* (Helsinki: SKS, 2017).

Evankelisluterilaisen kirkon uudistumista ajaneissa piireissä monitoimikirkot nähtiin seurakuntaelämän ajanmukaistamisen välineinä. Esikuvia nuorkirkolliset piirit hakivat Skandinaaviasta ja Englannista. Monitoimikirkkoarkkitehtuurin taustoja selvittäessään Ortiz-Nieminen nostaa esiin Ruotsin seurakuntakotiliikkeen Seurakuntatalo-oppaan ja arvioi sen vaikutusta suomalaiseen monitoimikirkkoajatteluun. Sen esitteli jo julkaisuvuonna 1914 Kotimaa-lehdessä pappi ja kouluneuvos J. H. Tunkelon, joka toimi myöhemmin seurakuntatalorakentamisen kirkollisena asiantuntijana.

Ortiz-Nieminen käy läpi uudesta sakraalirakennustyyppistä, sakraalirakentamisen periaatteista ja tulevaisuuden suunnasta käytyä vilkasta keskustelua. Sen kuluessa pohdittiin, millaisia kirkkoja tulisi rakentaa, millaisille paikoille ne tuli pystyttää ja mitkä tahot vastasivat niiden toteutuksen ja ylläpidon kustannuksista. Keskusteluihin vaikuttivat esimerkiksi vuonna 1908–1912 rakennetun Kallion kirkon rakennuskustannukset, seurakuntalouden reunaehdot, Suomen nuorkirkkollisten piirien propagoimat kirkko- ja seurakuntakäsitykset, väestöennusteet ja kaupungin laajeneminen.

Ortiz-Niemisen mukaan 1900-luvun alussa rakennetut monitoimikirkot eivät vielä valmistuessaan herättäneet arkkitehtuurikeskusteluissa erityisempää huomiota, koska niiden ei koettu kuuluvan kirkkoarkkitehtuurin piiriin. Myöhemmissä keskusteluissa jumalanpalvelustilan ja maallisten tilojen yhdistäminen nähtiin sekä periaatteellisena että käytännöllisenä haasteena. Tutkimuksessa tuodaan myös esille, että myöhempiä keskusteluja leimasi osaltaan vastakkainasettelu, jossa arkkitehdit vierastivat arkitilojen lisäämistä kirkkorakennuksiin ensisijaisesti taiteellisista syistä ja jossa kirkon toimijat puolestaan näkivät tilaohjelman laajentamisen mahdollistavan seurakuntaelämän muotojen runsastumisen ja ajanmukaistumisen.

Seurakunnallisen monitoimikirkkorakentamisen vakiintuminen

Väitöskirjan toisessa pääluvussa Ortiz-Nieminen käsittelee monitoimikirkkorakentamisen niin sanotun ensimmäisen aallon eli 1920- ja 30-lukujen monitoimikirkkojen suunnittelun lähtökohtia ja niiden rakentamista määrittäneitä kirkkopoliittisia ja arkkitehtonisia tekijöitä. Keskeiseksi nostetaan myös suomen- ja ruotsinkielisten seurakuntapiirien väliset jännitteet ja pyrkimys ratkaista niitä arkkitehtuurin keinoin. Tarkasteluaikana rakennustyypin kehittelyyn osallistuivat sekä arkkitehdit että kirkon toimijat, mutta mukana oli edelleen myös kristillinen järjestökenttä. Ortiz-Nieminen käy luvun aluksi läpi rakennustyypin leviämiseen ja vakiintumiseen liittyneitä hankkeita ja sen ympärillä käytyjä periaatteellisia keskusteluja. Tarkemman tarkastelun kohteena ovat Hilding Ekelundin (1893–1984) vuonna 1930 valmistunut Töölön seurakuntatalo (nykyisin kirkko) ja Bertel Liljequistin (1885–1954) suunnittelema Paavalin kirkko (1931). Molempia kohteita yhdisti suomen- ja ruotsinkielisille seurakunnille varattujen tilojen eriyttäminen. Töölön seurakuntatalossa pohjakerrokseen sijoitetut seurakuntahuoneistot jakautuivat identtisiin suomenkielisten ja ruotsinkielisten osaan. Paavalin kirkossa yhdistettyyn seurakuntatalo- ja pappilasiipeen toteutettiin suomenkielisten tilat ensimmäiseen ja ruotsinkielisten tilat toiseen kerrokseen.

Monitoimikirkkorakentamisen lähtökohtana oli seurakuntatyön monipuolistaminen. Esimerkiksi lapsi- ja nuorisotyön merkitys alkoi korostua ja sitä varten tarvittiin sopivia tiloja. Uusien kirkkojen rakentaminen oli kytköksissä myös kaupungin kasvuun.

Modernin monitoimikirkkoarkkitehtuurin läpimurto

Monitoimikirkkoista tuli erityisesti esikaupunki-alueiden ja uusien lähiöiden vallitseva sakraalirakennustyyppi ja ne vakiintuivat seurakunnallisen rakennustoiminnan muotona 1950–60-luvuilla. Rakennustyyppiä alettiin kutsua seurakunnalliseksi työkeskukseksi tai työkeskukseksi. Väitöskirjan viimeisessä varsinaisessa käsittelyluvussa Ortiz-Nieminen analysoi laajan läpimurron syitä ja seurauksia.

Esimerkkitapauksina toimivat pääkaupunkiseudun uusiin lähiöihin lähes samanaikaisesti valmistuneet, mutta kaupunkikuvallisesti erilaisiin miljöösiin toteutetut Munkkivuoren (1963) ja Tapiolan (1965) kirkot. Olavi Kanteleen (1920–2012) suunnittelema Munkkivuoren kirkko rakennettiin ostoskeskusmiljööseen. Aarno Ruusuvooren (1925–1992) suunnittelema Tapiolan kirkko puolestaan toteutettiin uuteen puutarha-kaupunginosaan kulkureittien varrelle, mutta hieman irralleen kaupallisesta keskustasta.

Luvussa Ortiz-Nieminen tarkastelee myös 1950–60-luvuille sijoittuvaa sakraalirakentamisesta käytyä debattia ja pohtii monitoimikirkkoarkkitehtuurin sosiaalista merkitystä osana toisen maailmansodan jälkeen rakennettuja lähiöitä. Ortiz-Nieminen kiinnittää huomiota työkeskusrakentamisen yleistymiseen vaikuttaneisiin ideologisiin ja yhteiskunnallisiin tekijöihin sekä konkreettisiin suunnittelukäytäntöihin ja niitä ohjanneisiin periaatteisiin.

Luvun lopuksi Ortiz-Nieminen analysoi modernin monitoimikirkon asuintiloja, joihin hän kiinnitti huomiota jo Alppilan kirkkoa käsittelevässä gradussaan.² Hän tuo esille, miten virkata-

2 Oskar Ortiz-Nieminen, "Työväelle työkeskus. Teksti, tila ja sukupuoli Alppilan kirkon arkkitehtuurissa" (Taidetieteen tutkimuslaitos -tutkielma, Helsingin yliopisto, 2012).

loasetuksessa määriteltyjä reunaehtoja sovellettiin tilajärjestelyissä ja miten yksityistä ja julkista tilaa yhdistettiin monitoimikirkkoissa. Hän kiinnittää huomiota esimerkiksi perinteisen luokkajaon näkymiseen, pappilan edustuksellisuuteen, hierakisuuteen ja sukupuolittuneisuuteen sekä eriytymisen ja yhdentymisen vuorotteluun perustuvaan sosiaaliseen dynamiikkaan.

Seurakunnallinen rakennuskanta muutoksessa – 1900-luvulla rakennettujen monitoimikirkkojen tulevaisuus?

Väitöskirja on monella tapaa ajankohtainen. Ortiz-Nieminen kuvaa tutkimuksessaan sen sakraalirakennustyyppien yleistymistä, josta seurakunnat ovat nyt luopumassa. Monitoimikirkkoon ladatut toiveet ja niiden suunnittelusta ja rakentamisesta 1900-luvun kuluessa käydyt keskustelut toimivat mielenkiintoisena vertailukohtana, kun seuraa 2000-luvun seurakuntien toiminnan painopisteistä, sakraalirakennusten muutostarpeista ja taloudellisiksi rasitteiksi muodostuneesta kiinteistöomaisuudesta käytävää keskustelua.

Kuten Ortiz-Nieminen väitöskirjansa johdannossa toteaa, useimmat perinteiset kirkkokunnat joutuvat neuvottelemaan uudelleen yhteiskunnallisen paikkansa ja kulttuurisen merkityksensä väestörakenteeltaan muuttuvassa ja moniarvoistuvassa toimintaympäristössä. Toimintaympäristön muutos puolestaan vaikuttaa siihen, miten toiminnan mahdollistavia tiloja voidaan ylläpitää ja miten niitä halutaan kehittää. Tällä on puolestaan suorat vaikutukset uskonnollisen rakennusperinnön säilymiseen. Väitöskirja tarjoaa tässä tärkeää taustatietoa modernin sakraaliarkkitehtuurin suojelukysymysten pohdinnan avuksi.

Tutkimuksessa on käytetty monipuolisesti erilaista lähdeaineistoa. Se valaisee mielenkiintoisella tavalla kirkon toimijoiden, järjestökentän

ja suunnittelijoiden näkökulmia ja ajatuksia monitoimikirkkorakennuksen luonteesta ja tarkoituksesta. Väitöskirja tuo hyvin esiin sen, millaisia yhteiskunnallisia, sosiaalisia, uskonnollisia ja arkkitehtonisia kysymyksiä monitoimikirkkorakentamiseen on kytkeytynyt ja millaisina merkitystihentyminä rakennukset siten näyttäytyvät.

Tutkimus avaa myös kiinnostavasti sitä, millaisia pohdintoja sakraalitilojen ja maallisten tilojen yhdistämisestä käytiin. Eriluontoisten tilojen koettiin asettavan suunnittelutyölle sekä periaatteellisia että käytännöllisiä haasteita. Keskusteluissa pohdittiin esimerkiksi sitä, miten yhdistäminen voitiin toteuttaa niin, että sisätilojen uskonnollinen arvokkuus tai julkisivusommitelman yhtenäisyys toteutui. Yhtenä keskeisenä kysymyksenä tutkimuksessa on myös funktionalismin vaikutus tilasuunnittelun lähtökohtiin. Kiinnostavaa on niin ikään monitoimikirkolle annettujen idealisoivien merkitysten tarkastelu; se koettiin muun muassa hengellisesti kohottavana ja moraalisesti eheyttävänä kokonaisuutena.

Valittujen esimerkkien kautta väitöskirja avaa hyvin monitoimikirkkorakentamiseen liittyviä toiveita, ajattelua valittujen ratkaisujen takana, monitoimikirkkoista eri aikoina käytyjä keskusteluja ja eri osapuolien näkemyksiä. Vaikka tutkimus on rajattu pääkaupunkiseudulle toteutettuihin rakennuksiin, onnistuu se sekä taustoittamaan ilmiötä että nostamaan esille seurakunnallisessa rakentamisessa tapahtuneita muutoksia monipuolisesti. Näin ollen se tarjoaa erinomaiset lähtökohdat jatkotutkimuksille, joissa tarkastelua voidaan laajentaa sekä maantieteellisesti että ajallisesti.

FT **Satu Kähkönen** työskentelee Museoviraston kulttuuriympäristöpalvelujen osastolla erikoisasiantuntijana. Hän on taustaltaan arkkitehtuuri- ja muotoiluhistoriaan erikoistunut filosofian tohtori (2011) ja taidehistorioitsija. Ennen Museovirastoon siirtymistään hän toimi tutkimus- ja opetustehtävissä Jyväskylän yliopistossa.